

Особливості формування національної свідомості учнів через відродження народних ремесл на уроках трудового навчання

Анотація. У статті висвітлено проблему впливу декоративно-ужиткового мистецтва на формування національної свідомості учнів на уроках трудового навчання; проаналізовано праці науковців щодо проблем формування національної свідомості учнів.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, національна свідомість, патріотичне виховання молоді, творчі здібності.

Abstract. The article deals with the problem of the influence of decorative and applied arts on the formation of national consciousness of students at the lessons of labor education; The works of scientists on problems of formation of national consciousness of students are analyzed.

Keywords: arts and crafts, national consciousness, patriotic education of youth, creative abilities.

Постановка наукової проблеми. Народна художня творчість у безлічі її проявів завжди була і є ґрунтом для спілкування поколінь, тим невичерпним джерелом пізнання історії, звідки йдуть витoki професіонального мистецтва. Пісня і танок, малюнок і розпис, різьблення і плетіння, ткацтво і карбування, кераміка і килимарство, гаптування і вишивка – з незапам'ятних часів органічно ввійшли в житницю народу, втілюючи в собі його найвищі естетичні принципи, ідеали краси та добра, прагнення до прекрасного, витонченого, довершеного. Предки залишили нам у спадщину величезне багатство, і наш обов'язок – не тільки не втратити нічого з неоціненних скарбів, а й примножити їх і передати наступним поколінням, а головне – не розучитися творити, як творили наші предки, за законами краси, надто тепер. Показово, що в наш час спостерігається справжній вибух загального інтересу до фольклорних традицій у декорі, музиці та ін. Це й зрозуміло: людська індивідуальність шукає шляхів до творчого самовираження, а що ж інше, як не художній геній народу, дає для цього стільки щасливих можливостей.

Важливий вклад у прилучення молодого покоління держави до національних традицій рідного народу, до культурної спадщини покликані внести заклади освіти – виші, коледжі, загальноосвітні школи.

Головне місце у формуванні позитивного ставлення учнівської молоді до народної творчості належить учителю трудового навчання – адже саме у процесі трудового навчання виникає безпосередня можливість навчати учнів виготовляти потужні для них ужиткові вироби та оздоблювати їх у стилі українських народних мотивів і традицій.

Народне декоративно-побутове мистецтво є невичерпним джерелом культури народу, яка має унікальні можливості впливу на особистість та

формування у неї національного світогляду, характеру, глибокої духовності. Завдяки декоративно-ужитковому мистецтву, яке є віковичною скарбницею моральних і духовних здобутків народу і відображає стиль різних епох, регіонів, зберігає багаті безсмертні традиції, пізнаються історія, світогляд, моральні якості наших предків, формуються основи культурно-духовного багатства українського народу.

Короткий аналіз досліджень проблеми. На думку вчених (Д. Антонович, В. Винниченко, О. Воропай, М. Грушевський, М. Гончаренко, Є. Маланюк та ін), саме в середовищі національної культури з використанням досягнень традиційної педагогіки можливо успішне вирішення проблеми формування творчої, всебічно розвиненої особистості з високим рівнем національної самосвідомості. Багато діячів культури і педагогів-дослідників, такі як В. Афанасьєв, С. Божович, С. Герасимов, Д. Джола, І. Зязюн, Н. Кочережко, С. Предко, виділяють особливу роль декоративно-прикладного мистецтва в естетичному, моральному і трудовому вихованні молодого покоління. Дослідження А. Блахут, Л. Єнтіс, Б. Лихачова, В. Мусієнка, А. Полещук, Т. Сиротенко, С. Чебоненка та інших доводять, що використання народного декоративно-ужиткового мистецтва у педагогічному процесі сприяє поглибленню знань з історії та розвитку культури України, збагаченню та урізноманітненню практичної діяльності школярів на уроках та виховних заходах.

Виховання патріотичних почуттів і переконань у процесі залучення дітей до культурної спадщини свого народу через різноманітні види мистецтва висвітлено у працях вчених минулого О. Духновича, Г. Ващенко, С. Русової, К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка. Науковці доводять, що мистецтво має важливе значення у формуванні патріотичних почуттів підростаючого покоління. Як зазначав В. Сухомлинський, патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів діалектично пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною й емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею. Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань неможливо відокремити від складного цілісного процесу формування особистості. «Мистецтво – величезна сила, здатна пробуджувати почуття гордості за людину. Треба, щоб це почуття пробуджувалося й міцніло у зв'язку з патріотичними ідеями, суть яких розкривається в художніх образах» [8, с. 561]. Тому декоративно-ужиткове мистецтво має великі потенційні можливості у моральному, духовному, культурному та патріотичному вихованні молоді.

Мета статті – висвітлити проблему впливу саме декоративно-ужиткового мистецтва формування національної свідомості учнів на уроках трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. Наш час несе новий виток розвитку в системі освіти та виховання, який відроджує цінність людини, утверджує духовні, морально-естетичні надбання національного характеру. Ідеалом виховання є національно свідомою людиною, з високими духовними якостями, патріотичними почуттями, яка є носієм кращих надбань національної та

світової культур. Виховання та освіта мають сприяти розвитку творчої активної особистості, здатної сприймати прекрасне, гармонійне, досконале у житті, природі, мистецтві.

Рівень національної свідомості особистості залежить від багатьох чинників і знаходиться в прямій залежності від глибини знання нею історії власного народу, його культури, мови, перетворення навчального матеріалу в особистісні цінності, які є одним із найважливіших утворень у структурі свідомості людини і зумовлюють низку її сумісних характеристик як особистості.

Особливе значення у процесі формування національної свідомості, засвоєння учнями особистісних цінностей і створення на основі цього конкретних переконань і поглядів має предмет трудового навчання, який знайомить учнів із виробництвом як складовою навколишнього середовища і на цій основі впливає на їхній світогляд. Уроки трудового навчання мають різну спрямованість, але головна мета – розвиток особистості школяра, підготовка його до творчої діяльності в умовах ринкових відносин, тому що суспільству потрібна не просто індивідуальність, а творча особистість, здатна ставити і вирішувати соціально-важливі завдання. Досягнення цієї мети залежить від навчання, обсягу знань, їх виховного і розвивального потенціалу, а також умінь і навичок засвоєння та практичного застосування цих знань.

Результати сучасних педагогічних досліджень свідчать, що підліток легко і охоче оволодіває різноманітними способами професійної діяльності дорослих. Причому він оволодіває не тільки технікою, а й естетичними способами відображення світу в мистецтві, художніми стилями. Таким чином, і до занять декоративним мистецтвом найдоцільніше залучати саме учнів середнього шкільного віку (11-13 років). Підлітки схильні до занять народним мистецтвом, тому, що будь-який його вид містить у своїй основі ядро – вироблену віками техніку виконання, навколо якої розвиваються, різні творчі підходи, індивідуальні особливості роботи майстрів, матеріалізовані зразки народної творчості давнього і сучасного мистецтва.

Діяльність школярів на заняттях народними ремеслами є художньо-творчою, і саме в ній формуються здібності особистості. Творчі здібності проявляються в здатності переймати досвід і навички, накопичені попередниками та збагачувати його новим і цінним у процесі власної діяльності, а не в копіюванні.

Образність, яскравість і простота творів народного мистецтва близька і доступна дитячому світосприйняттю. Організація декоративно-ужиткової діяльності учнів починається з підготовки до сприймання образного змісту оригіналів народного мистецтва. Тільки усвідомивши поетичну красу і гармонію світобачення народного майстра, дитина починає розуміти цінність і неповторність кожного твору. Важливо, щоб діти не лише самі творили за зразками народного мистецтва, а й знали про походження цього мистецтва, історію розвитку народних промислів. Народна мудрість полягає у використанні природної потреби дитини щось робити. Звичайно, не всі діти в

дорослому житті будуть займатися високоінтелектуальною працею, але будь-яка праця потрібна людям, тому треба знайти, відкрити, затвердити в людині її трудовий поклик, допомогти кожному стати майстром своєї справи, зробити так, щоб трудова творчість назавжди увійшла в духовне життя і стала найсильнішим емоційним стимулом діяльності.

Отже, виховання любові до Батьківщини засобами декоративно-ужиткового мистецтва – складна педагогічна задача. Заняття з декоративно-ужиткового мистецтва сприяють повноцінному і різнобічному вихованню, на них навчаються, мають можливість повніше проявити свої творчі здібності, поглибити знання в області мистецтва, історії рідного краю.

Яке ж основне завдання декоративно-ужиткового мистецтва? Звичайно ж, людина здавна захоплювалась красивими речами, тому намагалась зробити своє побутове середовище гарним, що й лежить в основі декоративності. Декоративність показує зміст та художню образність та є єдиним способом, який виражає їх.

Декоративно-ужиткове мистецтво поділяють на види за певним призначенням предмета – меблі, взуття, столові прибори, за технікою виготовлення – вишивання, малярство, в'язання, за матеріалом – деревина, текстиль, камінь (використання природних матеріалів), скло, пластмаси, метали та їх сплави (використання штучних матеріалів).

Кожній сучасній українській області притаманні свої декоративно-ужиткові вироби, котрі набули значного розвитку. Національні традиції регіонів України та їх історія говорять про мистецьку талановитість народних майстрів [5, с. 42].

Основними художніми осередками є Опішня, що знаходиться у Полтавській області (художня кераміка), Решетилівка – у Полтавській області (килимарство), Дігтярі – у Чернігівській області (килимарство, рушники та плахтові тканини), Петриківка – у Дніпропетровській області (петриківській розпис), Кроловець – у Сумській області (кроловецькі рушники), Бубнівка – у Вінницькій області (центр традиційного гончарства), Клембівка – у Вінницькій області (художня вишивка), Косів – у Івано-Франківській області (вироби з дерева, кераміка, килими), Вижниця – у Чернівецькій області (вироби з дерева, оздоблені різьбленням та випалюванням).

При проведенні занять, на яких учні опановують народні ремесла, раджу використовувати різноманітні форми пояснення, демонструвати готові вироби народних майстрів, вивчати принципи творення художніх образів, особливості передачі змісту через «видимий образ». Для творчого розвитку особистості навчаю працювати з різними художніми та конструкційними матеріалами, розуміти мову мистецтва, використовувати засоби художньої виразності. Важливо також урахувати властивості матеріалу, узгоджувати художню форму з технологічними способами обробки.

Особливе значення у процесі формування національної свідомості, засвоєння учнями особистісних цінностей і створення на основі цього конкретних переконань і поглядів має предмет трудового навчання, який

знайомить учнів із виробництвом як складовою навколишнього середовища і на цій основі впливає на їхній світогляд. Шкільний предмет трудове навчання та «Технології» має значні можливості у вихованні в учнів національно-патріотичних почуттів. Досвід роботи учителів та результати науково-методичних досліджень у цьому напрямку дозволяють стверджувати, що значний потенціал у розв'язанні цього завдання полягає у залученні учнів до національної культури саме у процесі трудового навчання.

Дієвим підґрунтям для такої виховної роботи можна вважати процес формування в учнів конкретного практичного досвіду з виготовлення предметів і речей, які у своєму змісті пов'язані з народною культурою українців, а саме – виготовлення декоративно-ужиткових і ремісничих виробів, які були характерними для побуту українців, а деякі з них криють у своїх формах і техніках оздоблення й інші сторінки нашої історії. Досить часто мистецькі речі, які учні можуть виготовити власноруч, мають таке оформлення і техніку виконання, які обумовлені історією українського народу – від дерев'яних речей оздоблених різьбленням до елементів народного одягу, що містять у своєму оформленні національно-патріотичну символіку.

Декоративно-ужиткове мистецтво й сьогодні охоплює широке коло предметів із різних сфер людської діяльності. Саме прояви національної культури завжди супроводжують життя кожної людини, і для кого більшою, для кого – меншою мірою, але вони є тим духовним середовищем, у якому формуються світогляд, естетичні ідеали, моральні й трудові цінності та національні почуття особистості.

Сприятливі умови для цього створює навчальна програми з трудового навчання, коли учні спільно з учителем можуть обрати певну технологію обробки різних матеріалів, яка пов'язана з традиційними народними ремеслами, і це може бути: «Художня обробка деревини», «Технологія виготовлення народної ляльки», «Художнє випалювання» тощо.

На уроках трудового навчання, коли учні вибирають певну технологію виготовлення з декоративно-ужиткового мистецтва існують загальнодоступні (у методичному розумінні цього слова) способи прилучення учнів до надбань української культури, і тут можна вказати на два основних, як-от: повідомлення учням різноманітних відомостей про народні культурні традиції, що склались в українців та організація додаткових позаурочних занять і заходів для більш тісного ознайомлення учнів з елементами етнокультури.

Введення культурологічних відомостей в організаційну структуру занять на уроках трудового навчання може відбуватись безпосередньо, коли відбувається вивчення певного народного ремесла чи декоративно-ужиткового або художнього виду мистецтва.

Під час виготовлення учнями декоративних чи декоративно-ужиткових виробів важливе місце, крім суто технічної сторони, має й мистецька сторона цієї справи, яка полягає насамперед у визначенні художньої ідеї твору, в основу якого покладено той образ, який виникає в уяві дитини, тих

думок і почуттів, які вона хоче передати оточуючим. У змісті діючої програми з трудового навчання передбачено вивчення таких тем і розділів, що обумовлюють виховний вплив учителя через повідомлення учням таких теоретичних відомостей, які розкривають різні сторінки нашої історії, формують в учнів загальне уявлення про моральну й духовну культуру українського народу тощо. Тому учитель має нагоду впливати на почуття дитини, а через добір певних культурологічних відомостей, виховувати патріотичні та національні почуття школярів. Виготовлення виробів, наприклад технікою аплікації соломкою, вишиванням, може передбачати створення таких художніх композицій, які відображають історію українського народу, його визвольний рух і звитягу сучасних захисників рідного краю тощо.

Значна кількість вчителів на уроках трудового навчання планують такі вироби для виготовлення, які можуть бути передані нашим воїнам, які обороняють нашу країну на сході. Зокрема це: різноманітні за конструкцією та різні за складністю виготовлення «дерев'яні ложки», сумки для аптечок, рукавиці, сувеніри з патріотичною символікою, «якорі» для пошуку розтяжок, маскувальні сітки тощо. Виготовлення саме таких виробів якнайкраще сприяє вихованню в учнів національно-патріотичних почуттів.

Висновок. Предмет «Трудове навчання» знайомить учнів із мистецтвом як складовою оточуючого середовища і на цій основі впливає на їх світогляд. Формування світогляду на уроках трудового навчання здійснюється різними методами і засобами. У нашому дослідженні особливе значення надається засобам декоративно-прикладного мистецтва, яке є невід'ємною складовою народного мистецтва. Воно пов'язане з побутом, повсякденною працею, має надзвичайно великий вплив на формування духовного світу особистості. Виховне значення творів декоративно-прикладного мистецтва визначається тим, що вони оптимізують зв'язок людини з предметним середовищем, яке впливає на їх характер і смаки.

Такі види декоративно-прикладного мистецтва як художня вишивка, бісерне рукоділля, вузликкове плетіння, в'язання гачком і спицями є традиційними видами ужиткового мистецтва українців, що не вимагають складного технологічного обладнання чи матеріального забезпечення, але мають високу художню цінність. Майстерно виконані вироби несуть в собі могутній потенціал духовності, благотворно впливають на почуття і образну уяву дітей, спонукають їх до поєднання красивого і корисного в практичній діяльності. Отже, декоративно-прикладне мистецтво має великі можливості для виховання молоді.

Отож засвоєння, зберігання і розвиток дітьми традицій і звичаїв українців є важливим засобом зміцнення національної свідомості, згуртування і єдності всієї нашої нації. У народі побутує повір'я: той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. З цього приводу Олекса Воропай писав: «Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу». Ці мудрі слова – серйозне застереження легковажним людям, які

ще й сьогодні нехтують народними традиціями і звичаями.

Список використаних джерел:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
2. Закон України «Про загальну середню освіту» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
3. Закон України «Про освіту» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
5. Культура українського народу. – К., 1994.
6. Національна доктрина розвитку освіти : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
7. Програма з трудового навчання (оновлена) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trudove.org.ua>
8. Савчук І. В. Формування естетичних смаків учнів 5-9 кл. на уроках трудового навчання засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика трудового навчання» / І. В. Савчук. – Чернігів, 2008. – 22 [7] с.
Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа. – 1977. – Т.3. – С. 649.